

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

POLITIČKI IDENTITET SRBIJE U GLOBALNOM
I REGIONALNOM KONTEKSTU

Uredila
Prof. dr Vesna Knežević-Predić

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka
Beograd, Jove Ilića 165
Telefon: 011/3092-999, Fax: 011/2491-501
E-mail: fpn@fpn.bg.ac.rs
Internet prezentacija: www.fpn.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Dragan R. Simić

Uredila

Prof. dr Vesna Knežević-Predić

Dizajn i prelom

Jasmina Živković

Lektura

Gorana Perić

Tiraž

300 primeraka

Štampa

JP Službeni glasnik

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

POLITIČKI IDENTITET
SRBIJE U GLOBALNOM
I REGIONALNOM KONTEKSTU

Uredila

Prof. dr Vesna Knežević-Predić

Beograd, 2015.

Čedomir Čupić*

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

Milica Joković**

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

POLITIČAR I POLITIČKI IDENTITET¹

Lični identitet u politici

Identitet je bitno svojstvo ili skup bitnih svojstava (svojstvenost) pojedinaca ili grupa. Pojam identitet potiče od latinskih reči *idem* – isto i *identidem* – ponovljeno. Drugim rečima, u etimologiji ovog pojma nalazimo da se nešto isto ponavlja, odnosno da tim ponavljanjem ono ostaje isto. Osnovu starogrčke imenice *tautotes*, koju je skovao i prvi put upotrebio Aristotel, čini reč *autos* – *sebe* i *sam* i ta imenica označava *svojstvenost*, odnosno ponavljanje istog.

Kada je u pitanju pojedinac identitet podrazumeva skup telesnih, duševnih, duhovnih, društvenih i moralnih svojstava koja čine i označavaju njegovu zrelost. Kada jedinka stekne ta svojstva smatra se da je oformila svoju ličnost. Drugim rečima, stepen dostignutog identiteta ličnosti mera je njene zrelosti.² Problem je kako steći sve ove zrelosti. To nije lako i za to su potrebni odrastanje i uslovi za razvoj i ugradnju svih ovih zrelosti. Ako neka od njih nije stečena nastaje problem okrnjenog identiteta ili identiteta u nevolji. To je čest slučaj s pojedincima u politici.

Lični identitet nije ništa drugo nego osećaj identiteta, odnosno naše osećanje da se od svih koji nas okružuju, od drugih ljudi, razlikujemo u nečemu, ali i da mnogo toga imamo sličnog. Nesporno je da se razlike bez sličnosti ne mogu ni

* cedomir.cupic@fpn.bg.ac.rs

** milica.jokovic@fpn.bg.ac.rs

1 Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu* (evidencioni broj: 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 „Pojedinac se socijalizuje i gradi svoj identitet u etapama, kroz dugi period koji se proteže od rođenja do zrelog doba. Neprekidno, slika koju gradi o sebi, svojim verovanjima i predstavama o sebi predstavlja izuzetno značajnu psihološku strukturu koja mu omogućava da odabira svoje aktivnosti i svoje društvene odnose“. (Žan-Klod Ruano-Borbalan, „Izgradnja identiteta“, u: *Identitet (i), Pojedinac, grupa, društvo*, priredili: Katrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan, Clio, Beograd, 2009, str. 6).

sagledati ni pojmiti.³ Nema ličnosti bez identiteta. Identitet je ne samo najbitnija karakteristika ličnosti nego se i svaki drugi identitet temelji na ličnom identitetu.

Svest o sebi stičemo samo u odnosu s drugima⁴ – jer se u tom odnosu doživljava priznanje ili se ima osećaj ugroženosti ili se ruši slika koju smo stvorili o sebi. Iskustvo je pokazalo da se identitet najmoćnije ispoljava kad je ugrožen. Ugroženost pokazuje utemeljenje, ali i meru ličnog identiteta. Sačuvati identitet u stanju ugroženosti ili krize znači sačuvati jezgro sopstvene ličnosti. Drugim rečima, jezgro ličnosti se može sačuvati uprkos promenama na njoj i u njoj. Ako od okoline, posle ugroženosti ili krize, dobijemo priznanje da smo ostali isti, onda se dobija dvostruki dokaz svog identiteta: lični osećaj sigurnosti i spoljašnja potvrda da smo ostali isti.

Za utemeljenje i potvrđivanje ličnog identiteta potrebne su određene karakteristike. To su: a) *izvesna doslednost* kada su u pitanju bitna pitanja, stavovi i ponašanja, b) *predvidljivost misli i postupaka* u određenim prilikama ili neprilikama, i c) *osobenost* u spoljašnjem fizičkom držanju.⁵

Izvesna doslednost podrazumeva da je ličnost dosledna kada su u pitanju bitni stavovi i da se ti stavovi odnose na univerzalne vrednosti kao što su: istina, pravda, dobro, ljubav, lepota, sloboda, ljudsko dostojanstvo, solidarnost i ravnopravnost. Svi ostali stavovi, kao i ponašanja, ne podležu doslednosti već se mere prema novim saznanjima i iskustvima. Na ovaj način doslednost se ne pretvara u tvrdoglavost. Drugim rečima, ne sme se biti dosledan u onome što nova znanja i iskustva dovode u pitanje. Pred novim znanjima i iskustvima prethodna doslednost se povlači da bi se ličnost iznutra razvijala i što više usavršavala. Filozof Lešek Kolakovski najbolje je to opisao, razmotrio i argumentovao u tekstu *Pohvala nedoslednosti*.⁶ Prema tome, doslednost ostaje nešto što se ne sme menjati kada su u pitanju bitni stavovi i ponašanja, a sve ostale doslednosti podležu sudu vremena, odnosno novim znanjima i novim iskustvima. Pitanje doslednosti u okviru ličnog identiteta najbolje se pokazuje preko odgovornosti i discipline. Problem odgovornosti i discipline upravo se vezuje za ovu značajnu karakteristiku ličnog identiteta.⁷

3 Đuro Šušnjić, „Funkcija identiteta i identifikacije: vrtoglavica od ponuda“, u: Đuro Šušnjić, *Religija I*, Čigoja štampa, Beograd, 1998, str. 382.

4 „Ne postoji nikakvo Ja po sebi, nego samo Ja u osnovnoj reči Ja – Ti i Ja u osnovnoj reči Ja – Ono, kada čovek govori Ja, on misli na jedno od toga. Ja na koje misli je prisutno kada on kaže Ja, ako kaže Ti ili Ono, prisutno je isto tako Ja iz jedne ili druge osnovne reči.“ (Martin Buber, *Ja i ti*, Vuk Karadžić, Beograd, 1977, str. 27). „Identitet podrazumeva sposobnost uočavanja razlike između ‘samo – predstave’ i ‘mi – predstave’ i nezavisno prosuđivanje o vlastitim dispozicijama.“ (Zagorka Golubović, „Ja i drugi“, u: Zagorka Golubović, *Antropologija*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 512). „Identitet se zasniva na strastvenim odnosima pojedinca sa ‘drugim.’“ (Žan-Klod Ruano- Borbalan, „Izgradnja identiteta“, u: *Identitet (i), Pojedinaac, grupa, društvo*, priredili: Katrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan, Clio, Beograd, 2009, str. 6).

5 Đuro Šušnjić, „Funkcija identiteta i identifikacije: vrtoglavica od ponuda“, u: Đuro Šušnjić, *Religija I*, Čigoja štampa, Beograd, 1998, str. 382.

6 Lešek Kolakovski, „Pohvala nedoslednosti“, u: Lešek Kolakovski, *Filozofski eseji*, Nolit, Beograd, 1964, str. 125–136.

7 „Samo je slobodno biće odgovorno. Samo onaj ko može autonomno odlučivati da li će izabrati između dve ili više mogućnosti jeste odgovoran za ono što radi.“ (Viktorija Kamps, *Javne vrline*,

Predvidljivost misli i postupaka u određenim prilikama i neprilikama podrazumeva da se mogu predvideti aktivnosti i ponašanje ličnosti, odnosno da ona neće ništa podleći promeni koja bi ugrozila predvidljivost. Predvidljivost je velika i značajna karakterna osobina ličnosti. Ona kod ljudi podstiče poverenje i pouzdanost. Predvidljivi ljudi su oslonac i garant sigurnosti i stabilnosti u društvu. Od njih se ne može očekivati iznenađenje, laž, prevara i obmana. Predvidljiva ličnost sazdana je od iskrenosti, dobrih namera, dobrih postupaka i još boljih dela. Predvidljivost je retka u društvima u kojima ličnosti nisu do kraja oformljene, odnosno sazrele, ili koje imaju neki od nedostataka povezanih s njihovim sazrevanjem. Nepredvidljivi ljudi su izvor velikih iznenađenja i opasnosti. Rene Dekart je upozoravao na to da uzrok straha, kada su u pitanju ljudske aktivnosti, proizlazi upravo iz iznenađenja. Iznenađenje je opasnost koja može da ugrozi drugog čoveka do smrti. Ono najčešće kvari ljudske odnose i izvor je velikih sukoba i nesreća. Opasno je živeti u sredinama u kojima su nepredvidljive aktivnosti i ponašanje većine ljudi. Opasnosti ne otvaraju samo sukobe već i razaranja, uništavanja do nestanka i zločina. Ova karakteristika identiteta problem je moralnosti ličnosti. Predvidljivost se gradi uz pomoć moralnog vaspitanja i moralne kulture. Što su ljudi moralniji to su predvidljiviji, a što su nemoralniji manje su predvidljivi ili potpuno nepredvidljivi. Upravo ta karakteristika ličnog identiteta jedna je od najvećih dilema kada je u pitanju identitet političara. U politici su pojedinci najčešće nepredvidljivi kao što i politički procesi često izmiču kontroli i namerama koje je trebalo da ispune.⁸

Osobnost u spoljašnjem držanju podrazumeva fizičke posebnosti koje se pokazuju pogledima, pokretima i zvucima. Lični identitet podrazumeva izoštrene i neponovljive i poglede i pokrete. Ponekad, i kada nekoga direktno ne vidimo, prepoznavanje, odnosno uočavanje, omogućavaju nam pokreti ili zvuci. Što je razvijeniji lični identitet posebnije su njegove fizičke osobenosti. Problem osobenosti vezan je za kultivisanost biološke prirode ličnosti, odnosno ličnog identiteta. Što je biologija kultivisanija i osobenost identiteta je prefinjenija, suptilnija i lepša.

Za problem ličnog identiteta vezuju se promene koje su često uzrokovane spoljašnjim okolnostima ili unutrašnjim potrebama, a to znači da su one neophodne. Promene nastaju na osnovu rasta i razvoja ličnosti i posledica su saznavanja i ličnih iskustava. Nesporno je da su promene na osnovu saznavanja i iskustava potrebne, odnosno neophodne. Te promene se odvijaju unutar ličnosti. Takve promene unutar ličnosti poboljšavaju i oplemenjuju ličnost, odnosno lični identitet. Često se,

Filip Višnjić, Beograd, 2007, str. 43). „Tek kad pojedinac sazri i postane sposoban za odgovornost – postaje religiozni, običajni, moralni ili pravni subjekt. Bez razvijene sposobnosti za odgovornost nema odgovornog pojedinca, ali ni onog što pojedinca čini ličnošću i kulturnim bićem“. (Čedomir Čupić, *Politika i odgovornost*, Udruženje za političke nauke Srbije, Čigoja štampa, Beograd, 2010, str. 11).

8 „Pojam ‘političkog identiteta’ ima nesigurnu okolinu.“ Barbara Henry, „Između političkog identiteta i individualnosti“, u: Furio Cerutti (ur.), *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006, str. 216.

međutim, dešava da pod raznim drugim uticajima promene završavaju tragično po ličnost i lični identitet. Spoljašnje okolnosti mogu, kao neke prirodne nepogode, da potpuno izmene ličnost. Izmena ličnosti izmena je i ličnog identiteta. Posle takvih potresa ne prepoznajemo ličnost koju smo pre toga poznavali. To je potpuna promena ličnosti. Zato je ona za identitet pogubna. Mudrost je kada su u pitanju promene spojiti unutrašnju promene s trajnim, odnosno univerzalnim vrednostima. To je način da se jezgro ličnosti ne može dovesti u pitanje.

Za uspešan razvoj identiteta neophodne su izvesne individualne sposobnosti, odnosno kako ih psiholozi nazivaju *ja – funkcije*. Te funkcije su sledeće: *empatija, distanca i tolerancija*.⁹

Empatija ili uživljavanje u situaciju ili u ličnost nije ništa drugo nego temelj na osnovu kojeg planiramo i kontrolišemo sopstvena delovanja imajući na umu da živimo sa drugima i da treba da uočimo i uvažimo poglede, delovanje i ponašanje drugih. Empatija je saosećanje sa drugima koje je izuzetno bitno u krizama ili kada su najbliži u našoj okolini u stanju krize. Empatija podstiče kod ličnosti solidarnost, odnosno pomaganje u izvlačenju iz teške nevolje u kojoj se bliži ili drugi pored nas nalaze. Ljudi bez razvijene empatije su nekorisni, hladni, često i ravnodušni spram nesreća ljudi oko njih.

Distanca je sredstvo u okviru ličnosti koje pomaže da se na bolji način promisle i sopstvena očekivanja i očekivanja drugih od našeg delovanja i ponašanja. Ljudi na distanci imaju izoštriji pogled, bolju procenu i razumevanje kada su u pitanju njihove potrebe, interesi i želje, ali i potrebe, interesi i želje drugih. Distanca disciplinuje ljude da izbegnu afektivno ponašanje, odnosno da umire sopstvene strasti i nagone. Ona nije ništa drugo nego šansa da se udaljimo od neočekivanog tuđeg (ili sopstvenog) rđavog delovanja i ponašanja i disciplinovanja naših mogućih nepredvidljivih izliva. Ljudi sposobni da se distanciraju uravnotežuju međuljudske odnose i daju primer kako da se svi problemi rešavaju govorom, razgovorom, dogovorom i saglasnošću. Distanca ne znači gubljenje empatije, nego obrnuto – empatija sa distancom omogućava da se nevolja drugoga još bolje sagleda i pronađu bolji načini da se saosećajnost najplodnije realizuje.

Tolerancija je moćno sredstvo, ali i funkcija u okviru ličnosti. Ona omogućava zaustavljanje nepomirljivih sukoba da ne bi bili potpuno uništeni oni koji se međusobno ne tolerišu. Tolerancija u ovom značenju je šteta koju podjednako podnose i jedna i druga nepomirljivo sukobljena strana kada su u pitanju stavovi, potrebe, interesi, želje, pogledi, uverenja i ubeđenja. Tolerišući se bićemo na šteti i jedni i drugi, ali ta obostrana šteta spasava nas od sukoba do uništenja. Tolerancija u ovom značenju nije ništa drugo nego učenje trpeljivosti, strpljivosti i odricanju. Oni koji se na takav način tolerišu neće jedni druge likvidirati. Drugo značenje tolerancije mnogo je značajnije i razvijenije što su ljudi emancipovaniji i kultivisaniji.

9 Čedomir Čupić, Milica Joković, „Poverenje kao preduslov za održanje manjina i prihvatanje manjinskih identiteta“, *Politički život*, broj 9/13, str. 33.

Tolerancija u ovom značenju nije ništa drugo nego prihvatanje razlika i različitih.¹⁰ Bogatstvo ljudskog života odvija se i pokazuje preko bogatstva sadržaja koje ljudi stvaraju i na taj način izgrađuju svoju stvarnost. Ti različiti sadržaji kada se dodiruju omogućavaju ljudima veći izbor i veću slobodu. Prihvatati razlike nije ništa drugo nego se sadržajno proširivati, produbljivati i bogatiti. Kada upoznamo različite onda lakše s njima vodimo razgovor, upознаavajući razliku mi stičemo razumevanje za to razlikovanje. Tolerancija omogućava veliku i široku komunikativnost među ljudima što vodi kulturnom bogaćenju. Upravo tolerancija pokazuje koliko je jedna ličnost sposobna da prihvata druge, da uči od drugih i da u zajedničkim susretima razmenjuje svoje posebnosti. U razgovor ulazimo sa jednim stavovima, a iz njega izlazimo sa boljim stavovima.¹¹

Identitet pojedinca utiče na prihvatanje vrednosti, uverenja, ubeđenja, stavova, simbola, stilova i obrazaca političkog ponašanja, što sve zajedno čini političku kulturu neke ličnosti. Upravo preko političke kulture utiče se na izbor orijentacija, odnosno pravaca i ciljeva ličnosti u društvenom i političkom životu. Ako se prihvate kao dominantne i orijentišuće univerzalne vrednosti, onda se uverenja, ubeđenja, stavovi, simboli, stilovi i obrasci delovanja i ponašanja prema njima mere. Na taj način se formira demokratski politički identitet ličnosti koji je sklon kritici, samokritici i reformama, odnosno spreman je da se iznutra menja ili tačnije modernizuje. Često pojedinci postaju zarobljenici navika, odnosno ustaljenih delovanja i ponašanja, i to ih sprečava da u svoj život unose bilo kakve promene. Ljudi su robovi navika. Raskid s naviknutim obrascima je i težak i bolan. To je ono što utiče na to da se oni ne usuđuju da pred novim izazovima, znanjima i iskustvima započnu unutrašnju promenu, koja ne samo osvežava nego i bogati ličnost, a na taj način utiče i na kvalitet ličnog identiteta. Ljudi su često skloni da naviknu i na nepovoljna stanja ili da ostanu zarobljeni u okvirima loših osećanja. Izuzetno je opasno naviknuti se na zavist, mržnju i pakost.

Prihvatanje kao dominantnih i orijentišućih posebnih vrednosti, bez njihovog odnosa s univerzalnim kao merilima, često utiče na formiranje izolovanog, atomizovanog, autoritarnog identiteta ličnosti. Karakteristike autoritarnog identiteta ličnosti su doslednost kao dogmatičnost, krutost u mišljenju i stavovima, isključivost, neprihvatanje promena, sklonost ka „čvrstoj ruci“ i agresivnost koju karakterišu krvoločne sujete, pomračene ljubomore, neobuzdane zavisti, tvrdoglavosti, mržnje

10 „Razlike su u osnovi života i zbog toga ne bi smele da se upotrebljavaju u produbljivanju sukoba do razaranja i uništenja. Suprotno, susret razlika trebalo bi da oplemenjuje život, da ga produbljuje i proširuje, rečju, da ga bogati.“ (Čedomir Čupić „Politički dijalog i tolerancija“, u: *Tolerancija – susret razlika*, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd, 2002, str. 22).

11 „Tolerancija je sposobnost da se sasluša čovek koji ima drukčije mišljenje o istoj stvari, da bi se u njegovom mišljenju otkrili sadržaji koji mogu da doprinesu da se dva mišljenja približe, isprave, dopune i izraze u obliku koji će da zadovolji obe strane. Tolerancija nije i ne treba da bude samo bljutavi kompromis, ali uvek moramo imati na umu da je sve u kulturi što postoji rođeno susretom različitih ideja.“ (Đuro Šušnjić, *Dijalog i tolerancija*, Čigoja štampa, Beograd, 2007, str. 202).

i osvete. Takve ličnosti su sklone predrasudama i stereotipima o drugima i drugačijima, kao i projektovanju sopstvenih slabosti na druge, što je često kod političara.

Autoritarne ličnosti sklone su identifikovanju po različitim osnovama. Često u identifikaciji mogu da izgube lični identitet i da se potpuno podrede nekom od kolektivnih identiteta. Njihovo *ja* lako nestaje u *mi*. To je i način da se oslobode lične odgovornosti skrivajući se pod „kišobranom“ kolektivne odgovornosti. Na taj način pokazuje se da je kod njih u pitanju slaba ličnost i još slabiji lični identitet. Slabe ličnosti traže zaklone i vođstva. Pojedinačno nemoćni organizovani u grupama mogu da dobiju osećaj premoći, odnosno nadmoći. Ovakve ličnosti u politici, posebno kada politika postaje njihov poziv, opasne su i mogu da počine veliku štetu u društvenom i političkom životu. Kant je upozoravao da su slabe ličnosti najčešće kukavice. Takođe, isticao je da su kukavičluk i lenjost dve najveće pošasti po društveni i politički život.¹² Oni su hrabri u grupi, sanjaju zaštitu mase i ponašanje gomile. Iz kukavičluka i skrivanja u okviru grupa oni su skloni da počine razna zla i zločine. Od takvih ličnosti u politici strada i politika i politički život zajednice i društva.

Dugo je smatrano u nauci, posebno u psihologiji, da je jedini identitet lični identitet. Svaki drugi oblik identiteta je osporavan, posebno grupni ili kolektivni identiteti. Smatralo se da pripadništvo grupi ili kolektivu ne znači sticanje identiteta već samo proces identifikovanja gde lični identitet biva ugrožen do nestanka. Kasnije se pokazalo da postoje grupni i kolektivni identiteti i da oni nisu po svaku cenu oni koji guše, ruše ili uništavaju lične identitete. Pristupajući različitim grupama i kolektivitetima pojedinci koji uspevaju da zadrže lični identitet oko njega umrežavaju grupne i kolektivne identitete. Pripadništvo grupnim i kolektivnim identitetima omogućava bogaćenje sadržaja ličnosti. Ako ona pronade dobru meru između ova dva identiteta uspeće da ne izgubi temeljni identitet – lični identitet, a da pripadništvom kolektivnim identitetima proširi svoje poglede, ubeđenja, uverenja i aktivnosti.¹³

12 „Lenjost i kukavičluk su uzroci zbog kojih tako veliki deo ljudi, premda ih je priroda odavno oslobodila od tuđeg upravljanja (*naturaliter maiorennes*), ipak dobrovoljno do kraja života ostaje nezreo i zbog kojih drugima biva sasvim lako da im se nametnu za njihove tutore. Veoma je udobno biti nezreo. Ukoliko imam knjigu koja misli umesto mene, dušebrižnika koji umesto mene ima savest, lekara koji mi propisuje dijetu, itd., onda, zacemento, nije potrebno da se sam trudim. Nema potrebe da mislim kad samo mogu da platim; neko drugi će već za mene preduzeti mrski posao. Da najveći deo ljudi (među kojima ceo lepši pol) korak ka zrelosti, osim toga da je težak, smatra i vrlo opasnim, zato već brinu oni tutori koji su glavni nadzor nad njima najljubaznije preuzeli na sebe... Svakom pojedincu je, dakle, teško da se izvuče iz nezrelosti koja je skoro postala njegova priroda.“ (Immanuel Kant, *Um i sloboda*, Mladost, Beograd, 1974, str. 43).

13 „Grupa funkcioniše kao izuzetan katalizator individualne identifikacije. Grupa socijalizuje pojedinca, a pojedinac se identifikuje sa njom. Ali, u isto vreme taj proces omogućava pojedincu da bude različit i da deluje na svoje okruženje. Za pojedinca, identitet se ne javlja kao prosto spajanje društvenih uloga i pripadnosti. On mora biti shvaćen kao dinamična celina gde različiti elementi međusobno deluju komplementarno ili konfliktno. Iz toga proističu identitetske

Grupni identiteti obeleženi su pripadanjem nekoj zajednici (reč zajednica dolazi od dve reči: *za* i *jedno*, što znači zajedno).¹⁴ Zajednice nastaju i organizuju se preko određenih obeležja, porekla, uverenja, ubeđenja i pripadništva, na primer rasi, religiji, etnosu, naciji, klasi, profesiji, ideologiji, politici. Grupni identiteti nastaju identifikacijom sa grupom, kolektivom i zajednicom. U identifikaciji odvija se drama između *ja* i *mi*. Sa upotrebom funkcije *distance*, *ja* se ne utapa u *mi*. U tom slučaju *ja* postaje središte oko kojeg se umrežavaju grupni identiteti. To je način, ali i primer bogaćenja ličnosti, ali i formiranja njene složenosti. U slučaju da *ja* nestaje u *mi* gubi se temelj identiteta pojedinaca, što može da stvori situacije u kojima se pojedinci upotrebljavaju i zloupotrebljavaju za nerealne i često sulude projekte onih koji se nametnu da predvode grupe i zajednice, među kojima su i političari.

U grupnom identitetu susret sa drugima ne znači postati drugi ili se utopiti s drugima, nego drugoga i druge uzeti kao mogućnost sebe da bi nam život bio raznovrsniji i bogatiji. Takav pristup grupnom identitetu, takođe, pospešuje formiranje demokratske političke kulture, ali i demokratskih identiteta ličnosti. Kada se *ja* gubi u *mi* do nestanka na delu je parohijalna, podanička i autoritarna politička kultura.¹⁵ To je primer pada ličnosti iz njene druge prirode (čoveka kao kulturnog bića) u prvu prirodu (čoveka kao biološkog bića), odnosno pad zajednice, prvo na masu, potom na gomilu i na kraju na hordu u kojoj je na delu samo instinkt biološkog preživljavanja.

U uzurpatorskoj politici (despota, tirana i diktatora) najčešće se identitet političara gubi padom u organsko stanje, upravo stanje kako preživeti. Preživeti u politici znači identifikovati se sa instinktima krvoločnih životinja – vukova, lavova, lisica, zmija i drugih. Stanje preživljavanja u političkom životu znači izbeći ono što je Kaneti označavao kao procese *vrebanja*, *hvatanja*, *gutanja* i *jedenja*.¹⁶ Trenutak preživljavanja jeste trenutak osećaja biološke moći. To je trenutak kada, kako ističe Kaneti, strava „u nama izaziva pogled na smrt, pretvara se u zadovoljstvo zato što sami nismo mrtvi. Mrtvac leži, a preživeli stoji“.¹⁷ Preživljavanje u politici, upravo, slično je preživljavanju životinja, ali i kriminalaca i mafije. Često političari zbog preživljavanja zalaze u zonu kriminala i lako upadaju u zamke njegovih organizacija, a najbolji primer za to je mafija. Kada političari zarobljeni od kriminalaca i mafije osvoje pozicije u društvu i državi onda državom i društvom upravljaju mafijaši. Često

strategije' pomoću kojih čovek nastoji da brani svoje postojanje i svoje društveno viđenje, svoju integraciju u društvo, a istovremeno sebe vrednuje i traga za koherentnošću.“ (Žan-Klod Ruano – Ruano- Borbalan, „Izgradnja identiteta“, u: *Identitet (i), Pojedinač, grupa, društvo*, priredili: Katrin Halpern i Žan-Klod Borbalan, Clio, Beograd, 2009, str. 9).

14 „Identitet je izvor smisla i iskustva naroda... Za određenoga pojedinačnog ili kolektivnog aktera može postojati mnoštvo identiteta.“ (Manuel Castells, *Moć identiteta*, Goldeng marketing, Zagreb, 2002, str. 16).

15 Gabriel A. Almond i Sidney Verba, *Civilna kultura*, Politička kultura, Zagreb, 2000, str. 22–24.

16 Elijas Canetti, *Masa i moć*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1984, str. 167–174.

17 *Ibidem*, str. 187.

se kaže da država ima svoju mafiju, ali i da mafija ima svoju državu. To je tragedija za politički život zajednice ili društva.

Političar koji izgubi lični identitet padajući u organsko stanje postaje čovek bez identiteta. Sjajno je takve ljude opisao Robert Muzil nazivajući ih – *ljudi bez svojstava* ili *ljudi bez lica*.

Kada je u pitanju politički identitet, odnosno identitet političara, izdvajaju se dva tipa političara: *političar reformator* i *političar uzurpator*. Kod *političara reformatora* razvijena je potreba, ali i spremnost za promene u ličnosti. Upravo promene u njegovoj ličnosti na osnovu iskustva i saznanja omogućavaju mu da sačuva ličnost i da je u nekim kriznim ili prelomnim situacijama potpuno ne izgubi. Takođe, iako pripada grupi istomišljenika, političar reformator može da napravi distancu između njegovog ubeđenja, odnosno ideologije, i onoga što bitno čini njegovu ličnost, odnosno što pripada ličnom identitetu. On je u stalnom odmeravanju i sameravanju kada je u pitanju njegovo mišljenje, govor i politička aktivnost. Vodeći unutrašnji dijalog, on uspeva – praveći kompromise koji se mogu podneti – da sačuva jezgro svoje ličnosti. *Političar reformator* demonstrira lični identitet tako što svoje ideje, energiju, sposobnosti i veštine stavlja u službu opšte stvari, odnosno opšte koristi ili rečeno savremenim jezikom opšteg interesa, a da istovremeno vodi računa da se ne ogreši o minimum etičkih zahteva, odnosno moralnih principa. Kod njega je ispred egoističkih potreba i interesa zalaganje za opšti interes. Ugrađujući darove koje poseduje u zajednički život i omogućavajući da u tim darovima svi učestvuju i budu podareni on se, deleći, preko svojih dela umnožava. Kada napušta politiku on ne izlazi iz nje kao okrnjena ličnost već kao čovek koji se ostvario i koji je obavio svoju misiju onako kako politika zahteva u najboljem smislu. Političari reformatori kao ličnosti postaju uzori i na njima se gradi budući dobar obrazac političkog delovanja i ponašanja. Oni postaju primeri, a principijelnim ponašanjem ugrađuju principe koje svi koji posle dolaze ne mogu više da dovedu u pitanje. *Političar reformator* ima dobar osećaj kada treba da se povuče da ne bi završio kao uzurpator. Vreme je ono na šta on računa i vodi računa o njemu u politici. Često su u istoriji političkih zajednica takvi političari trajno obeležili zajednički život, ali i dali primere koliko je potrebno trajati vremenski u politici, odnosno kada se iz nje treba povući da se ne bi nešto štetno i grešno počinilo. Mnogi od njih su uspostavili i procedure koje su i njih same ograničavale. Tako je nastao primer ograničenog mandata, odnosno ograničene upotrebljivosti za politički život. Oni su retki u istoriji, ali ta retkost postaje moćna kao simbol ili kao svetionik da bi se ljudi u nevremenima i velikim ljudskim burama ili krizama mogli po njima orijentisati i pronaći pravi izlaz. Drugim rečima, političar reformator s dobrom merom održava lični identitet, ali i politički identitet, odnosno identitet ideologije, organizacije ili grupe kojoj pripada. Kada reformator izgubi energiju i nema nove ideje potrebne da pokrene nove projekte, a zajednica je od prethodnih već zamorena, on, ako se ne povuče, lako može da postane uzurpator. Kada zapadne u takvo stanje najbolje

je da se povuče iz politike. U slučaju da se ne povuče, a pritom ne donosi rezultate, on polako uzurpira vlast i jednog momenta, kada je u pitanju njegova ličnost, može lako da dospe u situaciju da je potpuno promeni. Tog momenta on gubi i lični, ali i politički identitet. Bilo je primera tokom političke istorije zajednica i društava kada su političari krenuli kao reformatori, a potom završili kao uzurpatori.

Političar uzurpator najčešće je autoritarna ličnost. Takve ličnosti sklone su da gube i lični, ali i politički identitet ako situacija nagoveštava da se može izgubiti vlast. Političari uzurpatori najčešće osvajaju vlast u kriznim vremenima kada se u mutljagu političkog života naglo pojave sa demagoškim obećanjima i pomoću njih se dočepaju vlasti. Filozof Emil Sioran je upozoravao na to da je za formiranje diktatora, uzurpatora u političkim vladavinama, potreban neki poremećaj u ličnosti, najčešće duševni i moralni.¹⁸ Upravo taj poremećaj pokazuje da su uzurpatori skloni čestim promenama ličnosti, a ne promenama u ličnosti. Oni postaju prave zveri dok su na čelu jedne politike, odnosno jednog društva i države. Zajednica se u okolnostima njihove vladavine pretvara u pravi zverinjak. To je organski nivo života u zajednici. Posledice su često nesagledive i po zajednicu i po društvo i po državu.

U savremenom političkom životu postoje i političari koji lako napuštaju poglede, uverenja, ubeđenja, orijentacije, stavove i simbole. Olako prelaze iz jedne ideološke orijentacije u drugu, kao i iz jedne u drugu partiju. Oni su primer *političara preletača*. Lako gube prethodno ubeđenje, odnosno ideologiju i lako se uklapaju u novu. Oni su primer konvertita u političkom životu, njih jedino vodi ogoljeni interes i gola pragmatika. Ubeđenja i uverenja za njih ništa ne znače i zbog toga lako gube politički identitet. Takvih je mnogo na našoj političkoj sceni. Pokazuje se da najčešće oni nisu duševno, moralno zrele ličnosti, odnosno da nemaju ugrađeno moralno vaspitanje i da se kod njih nije razvila moralna kultura. U odnosima sa ljudima oni su neosetljivi i najčešće bezobzirni. Zato su posledice njihove aktivnosti opasne i često pogubne po zajednicu i društvo.

Kada je u pitanju identitet postoji još jedan tip političara kod koga dominira prikriveni identitet. Takvi jedno javno govore i čine, a sasvim drugo misle. To je primer *ketmanstva* u politici.¹⁹ Ketman prikriva pravo uverenje i ubeđenje. *Političar ketman* svesno aktivno deluje s lažnim identitetom, odnosno svesno skriva pravo uverenje i ubeđenje. Ketman je podeljena ličnost: u javnom delovanju pokazuje poželjna uverenja i ubeđenja i identitet koji ne poseduje. Njegov način života jeste prikrivanje koje može često da traje godinama i decenijama. Drugim rečima, ketman je, kada je u pitanju politički život, u jednoj vrsti unutrašnje šizofrenije. Spolja pokazuje ono što nije njegovo uverenje i ubeđenje, a unutra skriveno živi

18 Emil Sioran, *Istorija i utopija*, Gradac, Čačak, 1987, str. 48–49. Političari uzurpatori, kako to dobro primećuje Đerđ Konrad, „više cene okamenjenu laž nego mobilnu istinu“. Oni nisu u stanju da veruju u sebe i zato nemaju poverenja ni prema drugima. Iz tog nepoverenja kod njih se razvija paranoja. Konrad upozorava da se paranoja vlasti „razvija lagano, podmuklo“. (Gyorgy Konrad, *Iskušenja autonomije*, Svjetlost, Sarajevo, 1991, str. 96, 100).

19 Česlav Miloš, *Zarobljeni um*, BIGZ, Beograd, 1985, str. 82–85.

nešto suprotno od javnog praktikovanja. Političar ketman u ponašanju pokazuje izrazite crte poslušništva, sladunjave odanosti, prefinjene poniznosti i poltronstva. Finoća u ovim lošim osobinama još više prikriva njegovo pravo uverenje i ubeđenje. Zbog toga se oni teško otkrivaju, a najčešće se uzimaju kao ljudi odani i skloni saradnji. Kada pokaže pravo uverenje i ubeđenje ketman spolja potpuno menja svoju ličnost. U tom smislu njegov identitet je tragičan i farsičan. Ako mu se ikada pruži prilika, on lako prema dojučerašnjim gospodarima pokazuje izuzetnu surovost i okrutnost. Kod savremenih političara pokazuju se najčešće ketmanske karakteristike, posebno kod onih koji olako menjaju ideologije, partije i političke vođe. Savremene političke okolnosti učinile su da se teško mogu naći politički ketmani u elementarnom značenju.

Interesi prave velike probleme kada je u pitanju lični identitet. Ako u ličnosti nije izgrađena mera između ličnih, posebnih i opštih interesa i ako oni nisu dobro društveno i politički zaštićeni, ograničeni i kontrolisani, mogu da izazovu velika iskušenja kad je reč o održavanju ličnog identiteta političara. Upravo prema moći i interesima, koji pripadaju središtu savremenog političkog života, oprobava se utemeljenost ličnog identiteta političara. I moć i interesi lako porobljavaju lični identitet, posebno pojedinaca kod kojih nije do kraja oformljen i koji se pokazuju kao slabi kad nastupe teška vremena i društvene krize. Moć političare fascinira, odnosno često zaslepljuje i utiče da oni lako gube osećaj za realnost, ali i za razumno i racionalno delovanje i ponašanje. Često opsednuti njome, olako se odriču kompetentnosti, odnosno dovode u pitanje intelektualnu, stručnu i moralnu stranu svoje ličnosti, neophodnu za održavanje i ličnog i političkog identiteta. Interesi u savremenim okolnostima, ako se nekritički prihvataju, najčešće skončavaju u golom pragmatizmu u kojem dominira lični i grupni egoizam koji su pogubni i po lični i po politički identitet. Pokazalo se, i pokazuje se, da je život na način golog pragmatizma opasniji od bilo koje ideologije, sem totalitarne. Goli pragmatičari su političari bez uverenja i ubeđenja, odnosno bez smisla koji bi trebalo da prati njihovu političku aktivnost. Pragmatizam bi trebalo ograničavati utemeljenjem empatije i solidarnosti u ličnost.

Politički identitet određuje se na osnovu političke orijentacije, odnosno pripadništva političkim grupama (partijama i pokretima) i političkoj kulturi.²⁰ Kada su u pitanju političke orijentacije možemo da izdvojimo dva tipa: *konzervativnu*, odnosno *tradicionalnu* i *liberalnu*, odnosno *demokratsku*. Prema političkim partijama formiraju se identiteti vezani za partije desnice, centra i leve. U okviru

20 „Pod političkim (kvalitativnim) identitetom mogli bismo dakle razumjeti: a) skup svih odnosa između građana i političkih institucija, kao na primjer ponašanje i pristupanje u procesu glasanja, kanali za oblikovanje i selekciju mišljenja i preferenci, oblici, organizacije u strankama ili grupama pritiska; b) vrijednosti i simboli na kojima se izgradila kolektivna naracija zajednička većini građana (zastave, spomenici, blagdani, narodni epovi); i c) sve to zajedno.“ Barbara Henry, „Između političkog identiteta i individualnosti“, u: Furio Cerutti (ur.), *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006, str. 218.

desnice postoje umereno-konzervativne, narodne, nacionalne, ultranacionalne i religijske partije. U centru su smeštene liberalno-demokratske partije. Na levisi su socijalno-liberalne, socijaldemokratske, socijalističke i komunističke partije. Drugim rečima, kada je u pitanju određenje političkog identiteta prema pripadnosti partijama, taj identitet se formira oko tri ideološke i političke orijentacije: *nacionalne, socijalne i liberalne*.

Nacionalna i *socijalna* orijentacija su kolektivističke, odnosno u njima provejava kolektivistički duh i formiraju se kolektivističke ideologije. Nacionalna orijentacija politički identitet svodi na političku identifikaciju. Ona se utemeljuje na jedinstvu, a ono zahteva homogenizaciju i visok stepen identifikacije. Drugim rečima, posebno kod ultranacionalnih partija, politički identitet pod uticajem identifikacije potpuno nestaje. Socijalna orijentacija takođe je kolektivistička i oslanja se na jednu od univerzalnih vrednosti – jednakost. Jednakost često pogubno deluje i po lični i po politički identitet. Još je Aristotel upozoravao – izjednačiti po prirodi nejednake nije ništa drugo nego počinuti veliku nepravdu. Jednakost se u ovoj orijentaciji ne koristi u značenju jednakih šansi i ravnopravnosti već u potpunom izjednačavanju i zbog toga kod pripadnika ove orijentacije nastaje toliki stepen identifikacije da se potpuno izgubi njihov lični i politički identitet. Nacionalistička i socijalna orijentacija uticali su da se formira i razvije autoritarna ličnost, odnosno autoritarna politička kultura. Ove dve orijentacije i danas dominantno deluju na političkoj sceni Srbije. I kada se deklarativno izjašnjavaju za demokratiju i demokratske procese, one to pretvaraju u populizam i populističke političke procese.

Liberalna ideja je individualistička i ona upravo preko individualizma boji politički identitet liberala. Liberalna orijentacija oslonjena je na vrednost slobode, odnosno sloboda, slobodni pojedinac i slobodno društvo su strateška orijentacija pripadnika ovog političkog identiteta. U okviru liberalne orijentacije za sada se još najbolje može sačuvati i lični i politički identitet. Identifikacija u okviru ove orijentacije ide do mere koja ne ugrožava ni lični ni politički identitet. Identifikacija više ima simboličku i aktivističku dimenziju. U našim političkim okolnostima, od formiranja moderne srpske državnosti 1804. godine do današnjih dana, liberalna orijentacija na političkoj sceni vremenski je najmanje prisutna i kada je uspevala da se nametne, brzo je dovođena u pitanje. Kolektivistički i partijahalni obrasci koji dugo traju bili su velika prepreka da se liberalna orijentacija razmahne.

Iskustvo pokazuje, kada je u pitanju lični i politički identitet u Srbiji, da su političari skloni da se više prilagođavaju, pod uticajem spoljašnjih okolnosti, odnosno heteronomiji i da na taj način gube autonomiju, a sa njom i lični i politički identitet. To su razlozi zbog kojih političari najčešće nisu spremni da odgovorno deluju i ponašaju se i ličnu odgovornost podvode pod kolektivnu odgovornost. Na taj način skrivaju neizgrađeni lični i politički identitet. Čak i njihove identifikacije često su neiskrene, opterećene strahom za političko preživljavanje i suštinski nestabilne. Malo je na političkoj sceni autonomnih političara, ali je zato dosta ne-

iskrenih, često spremnih na gubljenje svakog identiteta kada je u pitanju održanje na vlasti. Održanje na vlasti po svaku cenu pogubno utiče i na lični i na politički identitet političara.

BIBLIOGRAFIJA

- Almond, Gabriel A., Verba, Sidney, *Civilna kultura*, Politička kultura, Zagreb, 2000.
- Buber, Martin, *Ja i ti*, Vuk Karadžić, Beograd, 1977.
- Canetti, Elias, *Masa i moć*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1984.
- Castells, Manuel, *Moć identiteta*, Goldeng marketing, Zagreb, 2002.
- Čupić, Čedomir, Joković, Milica, „Poverenje kao preduslov za održanje manjina i prihvatanje manjinskih identiteta“, *Politički život*, broj 9/13, str. 25–37.
- Čupić, Čedomir, „Politički dijalog i tolerancija“, u: *Tolerancija – susret razlika*, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd, 2002, str. 19–26.
- Čupić, Čedomir, *Politika i odgovornost*, Udruženje za političke nauke Srbije, Čigoja štampa, Beograd, 2010.
- Golubović, Zagorka, „Ja i drugi“, u: Zagorka Golubović, *Antropologija*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- Henry, Barbara, „Između političkog identiteta i individualnosti“, u: Furio Cerutti (ur.), *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
- Kamps, Viktorija, *Javne vrline*, Filip Višnjić, Beograd, 2007.
- Kant, Immanuel, *Um i sloboda*, Mladost, Beograd, 1974.
- Kolakovski, Lešek, „Pohvala nedoslednosti“, u: Lešek Kolakovski, *Filozofski eseji*, Nolit, Beograd, 1964.
- Konrad, Gyorgy, *Iskušnja autonomije*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.
- Miloš, Česlav, *Zarobljeni um*, BIGZ, Beograd, 1985.
- Ruano–Borbalan, Žan–Klod, „Izgradnja identiteta“, u: *Identitet (i), Pojedinac, grupa, društvo*, priredili: Katrin Halpern i Žan–Klod Ruano–Borbalan, Clio, Beograd, 2009.
- Sioran, Emil, *Istorija i utopija*, Gradac, Čačak, 1987.
- Šušnjić, Đuro, *Dijalog i tolerancija*, Čigoja štampa, Beograd, 2007.
- Šušnjić, Đuro, „Funkcija identiteta i identifikacije: vrtoglavica od ponuda“, u: Đuro Šušnjić, *Religija I*, Čigoja štampa, Beograd, 1998.

Čedomir Čupić
Milica Joković

POLITICIANS AND POLITICAL IDENTITY
Personal Identity in Politics

ABSTRACT

There is no personality without identity. Not only that identity is the most essential characteristic of personality, but every other identity is also based on personal identity. Personal identity is a set of an individual's significant features. Personal identity requires certain consistency, predictability and uniqueness. Yet it is those three characteristics that are hardly adjustable to political life. Not many politicians are able to carry them and effectuate them. Politicians and politics are more comfortable with collective identities. For them it both a chance and an alibi to compensate the lack of willingness to maintain personal identity in a way in which such an identity requires. It is a form of hiding and losing of 'I' into 'us'. Politicians in that way relieve themselves of individual responsibility, but also the responsibility of the office they hold. Politicians have a great mismatch of professional and political identity, especially having in mind that politicians cannot stick to the logic of profession, nor to rely on consciousness. It is an example how professional identity is used and misused in politics. Political identity is often tested between the change in personality and change of personality. Politicians are often prone to change of personality, but unable for a change in personality. In crisis situations, they are also able to reject personal identity and to scarify it for the interests of a group or organization they belong to. Politicians lose difference between identity and identification, i.e. they are most often prone to quickly adjust to new circumstances and then to identify even with opinions, views or orientations to which they have never previously belonged. In other words, when it comes to identity, politicians are more prone to adjusting than to personal autonomy.

Key words: identity, personal identity, collective identity, consistency, predictability, singularity, political identity, professional identity, responsibility, identification.